

Bekir Karlığa

*İslâm Düşüncesinin
Batı Düşüncesine Etkileri*

Litera Yayıncılık, İstanbul 2004, 544 s.

Klasik Yunan düşüncesinin İslâm dünyasına aktarılması ve İslâm düşüncesinin oluşumundaki rolü birçok çalışmaya konu olmasına rağmen, İslâm düşüncesinin Batı dünyasına aktarılması ve bu düşüncenin ortaçağ Batı düşüncesinin oluşumundaki rolünün şimdiye kadar kapsamlı bir şekilde incelendiğini söylemek mümkün değildir. Bekir Karlığa'nın *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri* adlı eseri bu eksikliği gidermeye yönelik önemli bir çalışma olarak karşımıza çıkıyor. İki kısım olarak tasarlanan eserin yayımlanan cildi bir giriş ve "İslâm Düşüncesinin Batı'ya Geçişi" adlı ilk kısmı içermektedir. Eserin "İslâm Düşüncesi'nin Batı'ya Etkileri" adlı ikinci kısım ile tamamlanacağı belirtilmektedir.

Yazar eserin giriş kısmına öncelikle "İslâm düşüncesi" ve "Batı düşüncesi" kavramlarıyla kastedtiği şeyi izah ederek başlamaktadır: İslâm düşüncesi, temel ilkeleri ve

ana dayanakları ilâhî, ortaya koyduğu sonuçlar ve değerlendirmeler ise insânî olan, somut ve soyut varlıklar dünyasını içeren bir düşünce sistemidir. Karlığa, Batı düşüncesini de Batı Avrupa'da geliştirilen düşünce sistemi olarak tanımlamakta ve bu düşünce sisteminin Hıristiyanlık, antik Grek-Latin kültürü ve Batı Avrupa halklarının geleneksel değerleri üzerine bina edildiğini, modern Batı düşüncesinin oluşumunda bu temellere ilave olarak İslâm düşüncesinin de önemli katkıların olduğunu vurgulamaktadır.

Yazara göre İslâm düşüncesi'nin Batı düşüncesi üzerindeki etkilerinin yavaş yavaş da olsa gün yüzüne çıkışı, 19. yüzyılın sonlarına doğru başlayan çalışmalarla olmuştur. Genel olarak İslâm düşüncesini orijinalikten uzak bir düşünce olarak değerlendiren oryantalistler İslâm felsefesinin temel kaynaklarını yayınlamaları bu etkinin ortaya çıkmasına dolaylı olarak katkı sağlamışlardır. orta-

çağ Hıristiyan düşüncesi araştırmacıları ise İslâm düşüncesinin Latince ve İbranice'ye çevrilmiş eserlerini yayınlayıp değerlendirmişler; neticede Hıristiyan düşüncesinde işlenen konularla İslâm düşüncesinde işlenen konuların ortak konular olduğunu görerek İslâm düşüncesinin ortaçağ Hıristiyan düşüncesinin oluşumundaki etkisini açıklıkla ifade etmekten de çekinmemişlerdir. Karlığa bu bağlamda ortaçağ Hıristiyan felsefesi uzmanı Etienne Gilson'un İslâm düşüncesinin Batı düşüncesi üzerindeki etkilerini göstermeye yönelik öncü çalışmalarına ve bu doğrultuda eserler veren diğer uzmanların araştırmalarına atıfta bulunarak bu tezini temellendirmektedir.

Bu değerlendirmeleri takiben yazar, İslâm düşüncesinin Batı'ya aktarılmaya başladığı 10. yüzyılda Batı'nın içinde bulunduğu genel duruma değinmekte ve İslâm bilim ve düşüncesinin Batı'ya aktarılmasının kısa bir serüvenini vermektedir. Bu bağlamda Batı'nın içinde bulunduğu fikrî donukluğu aşma çabasında Papa II. Sylvestre'nin açtığı çığır ile Batı'nın İslâm bilim ve düşüncesine yönelik serüveni ve bunun neticesinde İslâm düşüncesinin önemli eserlerinin Batı'ya aktarımı ve bu eserlerin yorumlanma sürecine kısaca değinilmektedir. Yazar son olarak 19. asır sonlarına doğru Katolik Kilisesi'nin Hıristiyan düşüncesinin yenilenmesine yönelik

atılımlarına, bunun neticesinde ortaçağ Hıristiyan düşüncesinin önemli temsilcilerinin, özellikle de Aquino'lu Thomas'ın fikirlerinin canlandırılmasına yönelik çabalarına işaret etmektedir. Karlığa'ya göre Kilise'nin bu çabası neticesinde ortaçağ Hıristiyan düşüncesi üzerine yoğunlaşan çalışmalar, İslâm düşüncesinin bu düşünce üzerindeki etkisinin de ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Eserin "İslâm Düşüncesinin Batı'ya Geçişi" adlı birinci kısmı dört temel bölümden oluşmaktadır. Yazar "Karşı Karşıya İki Dünya" başlıklı ilk bölümde öncelikle karşı karşıya iki din olarak nitelendirdiği İslâm ile Hıristiyanlığın birbiri ile olan ilişkisinin tarihî seyrini sunmaktadır. Bu bağlamda genel olarak İslâm'ın Hıristiyanlığa bakışı ve Arabistan çevresinde yaşayan Hıristiyanlarla ilgili kısa bilgilerin ardından, "Doğu Hıristiyanlığının İslâm'a Bakışı" başlıklı bölümde İslâm'a karşı yazılan ilk savunma ve reddiyelere değinilmektedir. Bu savunma ve reddiyeler, yazarın "Batı Hıristiyanlığının İslâm'a Bakışı" başlığı altında da belirttiği üzere, Batı'da İslâm imajının oluşmasına ve ortaçağdan günümüze kadar yazılan gerek destan türü gerekse reddiye türü eserlere kaynaklık etmiştir. Yazar iki dinin karşılaşmasının bu serüveninin ardından, genç, dinamik ve güçlü olarak nitelediği İslâm kültürü ile yaşlı, cansız ve hantal ola-

rak nitelediği Batı kültürünün ilişkisini incelemektedir. Öncelikle bu iki kültürün karşılaşma noktalarından biri olan Endülüs'ün siyasî tarihine ilişkin önemli bilgiler sunan Karlığa, daha sonra Endülüs kültürünün Batı Hıristiyanlığına etkisini incelemektedir. Bunun ardından İslâm bilim ve düşüncesinin Batı'ya geçiş noktalarından bir diğeri olan Sicilya'nın siyasî tarihi verildikten sonra İmparator II. Frederik öncülüğünde Sicilya'nın İslâm kültürü'nün Batı kültürüne aktarılmasındaki rolüne değinilmektedir. Son olarak bu iki kültürün farklı bir şekilde karşı karşıya geldiği, Haçlı savaşları ve bu savaşlar vesilesiyle gerçekleşen bilgi ve düşünce aktarımı konu edilmektedir.

“Batı'nın Uyanışı” başlığını taşıyan ikinci bölümde ise yazar, Endülüs, Sicilya ve Haçlı seferleri tecrübesi ardından Batı'da başlayan uyanış serüvenini incelemektedir. Bu bağlamda ferdi gayretlerle başlayan İslâm bilim ve düşüncesini öğrenme serüveninin Charlemange ve II. Sylvestre ile nasıl sistemli bir harekete dönüşüp önce Kilise okullarının, sonra da üniversitelerin kurulup yaygınlaşmasına vesile olduğu gösterilmekte, bu öğrenim kurumlarının yapısı ve işleyişiyle İslâm dünyasındaki medreselerin yapısı ve işleyişi arasındaki paralellikler vurgulanmaktadır.

İnsanlık tarihinde üç büyük kültür intikâlinin olduğunu belir-

ten yazar “Tercümenin Rolü” başlıklı üçüncü bölümde öncelikle ikinci kültür intikâli olan antik düşüncenin İslâm kültürüne intikalini incelemektedir. Bu bağlamda önce İslâm'ın doğuş dönemindeki antik düşünce merkezleri hakkında kısa bilgiler verilmekte, ardından tercüme hareketinin başlaması ve bu süreçte İslâm dünyasında tanınan düşünürler ve bu düşünürlerin tercüme edilen eserleri hakkında bilgiler sunulmakta; bu süreç neticesinde ortaya çıkan entelektüel ve teolojik tartışmalara değinilmektedir. Yazar daha sonra üçüncü kültür intikâli olarak değerlendirildiği İslâm düşüncesinin Batı'ya aktarımını incelemektedir. Bu bağlamda öncelikle Arapça'dan Latince ve İbranice'ye çeviri yapılan merkezler hakkında bilgi verilmekte, ardından da Latin ve Yahudi mütercimlerin biyografik bilgileri ve yaptıkları telif ve tercüme çalışmalar ile ilgili bulgular zikredilmektedir.

Yazar bu yoğun tercüme faaliyetinin, Batı dünyasının bir tarafından antik düşünürleri, diğer tarafından da her biri dönemine değişik yönden damgasını vurmuş birçok İslâm düşünür ve bilim adamını yakından tanımaya vesile olduğunu ileri sürmektedir. “Batı'nın Tanıdığı İslâm Düşünürleri” adlı son bölümde yazar bu düşünürlerin kısa özgeçmişlerini verdikten sonra Latince ve İbranice'ye

çevrilen eserlerinin tanıtımı ve bu eserlerin Batı dünyasındaki serüveni ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda incelenen düşünürler şunlardır: Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd, Gazzâlî, İbn Bâcce, İbn Tufeyl, İbn Fâtik, Mehdî b. Tûmert, İbnü's-Seyyid el-Batalyevsî ve Tebrîzî.

Yazarın da belirttiği gibi eserin yayınlanan bu cildinin temel hedefi, İslâm düşüncesinin Batı'ya geçiş serüvenini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktır. Bu hedefe ulaşmak için yazar analitik bir yöntem benimsediğini, mümkün olduğunca ilk kaynaklara ulaşmayı veya bu mümkün olmadığında ikinci el kaynaklarla yetinmeyi ve elde edilen neticeyi sunarken de objektif davranarak, İslâm düşüncesinin Batı düşüncesine olan etkisini ne abartan ne de bu etkiyi tamamen görmezlikten gelen yaklaşımı benimsediğini vurgulamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde eserin İslâm düşüncesinin Batı düşüncesine aktarım

serüvenini tüm yönleriyle ortaya koyduğu söylenebilir. Ancak, okuyucunun eserin bu cildinde İslâm düşüncesinin 12. yüzyıldan itibaren Batı düşüncesinin gelişiminde nasıl bir etkisinin olduğunu görebilme şansına tam anlamıyla sahip olduğu söylenebilir. Özellikle İbn Sînâ ve İbn Rüşd'ün fikirlerinin Batı'da oluşturduğu İbn Sînâ ve İbn Rüşd'ün etkileri görebilmek, bu etkilerin Avrupa'nın değişik ilim merkezlerindeki serüvenini takip edebilmek, bu etkilere karşı oluşan tepkiler hakkında bilgi sahibi olabilmek, İslâm düşünürlerinin modern dönem düşünürleri üzerinde hâlâ etkili olup olmadıklarına karar verebilmek için yazarın bu konuları işlediği eserin ikinci cildinin de okuyucuyla buluşması gerekmektedir. Bu proje tamamlandığında eser, mukâyeseli İslâm ve Hıristiyan düşüncesi çalışmayı hedefleyen yeni araştırmacılar için önemli bir kaynak değeri kazanacaktır.